

MIĘDZYNARODOWE KONSORCIUM
NAUKOWO-EDUKACYJNE
imienia Luciena Febvra

Człowiek, etnos, naród w historii świata —

**procesy państwowotwórcze
na obszarze europejskim
(od starożytności po współczesność)**

Monografia zbiorowa
przygotowana z okazji
30-lecia działalności
Studium Europy Wschodniej
Uniwersytetu Warszawskiego

Warszawa-Paryż 2020

Recenzenci
dr hab. Maciej Krotofil
dr hab. Viktor Gudz

Projekt okładki
Ihor Sribniak

Na okładce:
Siedziba Instytutu Wschodniego w Warszawie, Pałac Teppera, ul. Miodowa 7 Warszawa – budynek
obecnie nie istnieje (fot. z archiwum J. Zielińskiego)

Redaktor
dr hab. Ihor Sribniak

Opracowanie typograficzne
Anastasia Zoria

Korekta
Zespół

ISBN 978-83-652734-0-1

© Copyright by

Oleksander Bon, Oksana Drach, Oleksandr Dudnik,
Yaroslav Foshchan, Olga Grytsiuk, Serhii Holovanov, Viktor Horobets, Inna Horpynchenko,
Lyubomyr Hubytsky, Olena Humeniuk, Igor Kryvosheia, Andrii Kudriachenko, Oksana Lobko, Yana Martianova,
Hanna Melnyk, Tetiana Minaieva, Andrii Minaiev, Hennadij Nadtoka, Yevhen Nakhlik, Maryna Paliienko,
Yaroslav Popenko, Anton Protsiuk, Volodymyr Rozumyuk, Galyna Sagan, Oleksander Sagan,
Svitlana Savchenko, Anatoliy Savchuk, Viktoriia Soloshenko, Ihor Sribniak,
Milana Sribniak, Nataliia Sydorenko, Yurii Stetsyk,
Andrei Temchenko, Wiktor Węglewicz
Vasyl' Yablons'ky

© Copyright by

*Międzynarodowe konsorcjum
naukowo-edukacyjne im. Luciena Febvra*

Warszawa-Paryż 2020

Wydawca

*Międzynarodowe konsorcjum
naukowo-edukacyjne im. Luciena Febvra*

Książka została przygotowana przy wsparciu
*Komitetu badań naukowych MKNE
im. Luciena Febvra*

Druk
Centrum naukowo-wydawnicze im. O. Pritsaka
pritsak-center.com

Олександр Бонь,
Київський університет імені Бориса Грінченка

УКРАЇНСЬКА ГУМАНІТАРНА ІНТЕЛІГЕНЦІЯ В «ОКРЕМІЙ ПАПКІ» ПОЛІТБЮРО ЦК КП(Б)У В 1920-Х РОКАХ

Для вивчення основних державотворчих, етно-політичних, економічних та культурних процесів 1920 рр. важливу роль грають архівні фонди партійних органів, зокрема КП(б)У-КПУ. Вони розкривають складні процеси перебудови суспільно-політичного та соціокультурного життя України у цей період. І хоча КП(б)У була виконавцем волі московського партійного керівництва і була обмежена у самостійному формуванні політики, все ж матеріали її Центрального комітету і політбюро становлять великий інтерес для дослідників. Вони цінні як для того щоб дослідити механізми виконання рішень вищого московського більшовицького керівництва в УСРР, так і для розуміння справжніх мотивів і завдань республіканського апарату. А також для того щоб визначити рівень його самостійності у прийнятті головних рішень. Особливе місце у політиці партійно-державного апарату у 1920 рр. – часі становлення політичної та ідеологічної монополії більшовиків, займала українська інтелігенція. Високий інтерес для дослідників у цьому сенсі становлять матеріали «окремої папки» політбюро ЦК КП(б)У. Тому дослідження політики більшовицького керівництва радянської України до

«Окрема папка» – це специфічна форма діловодства партійних органів, найбільш секретна. Зауважимо, вона навіть не згадувалась у інструкціях зі зберігання партійних документів, продукувалась і використовувалась лише найвищим керівництвом партійних органів в одному екземплярі, писались часто від руки самими членами політбюро¹. Судячи із збережених матеріалів такий тип документів з'явився в УСРР

1 Пиріг Р, Маковська Н. З матеріалів «окремої папки» // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. 1994. № 1. с. 27.

у жовтні 1923 р. Цікаво, що опубліковано частину протоколів із «окремої папки» політбюро ЦК РКП(б) також з 1923 р. на ресурсі «Исторические материалы»².

Важливі матеріали із окремої папки політбюро ЦК КП(б)У друкувались регулярно у журналі «З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ» у 1995 і 1997 р.³ Про значення документів «окремої папки» як важливого історичного джерела писав Руслан Пиріг⁴. А про їх роль у розкритті політики більшовиків по відношенню до церкви і священництва Алла Киридон⁵. Недоступність таких документів була абсолютною і на мала терміну давності. Наскільки це були таємні матеріали та яким був обмежений порядок їх користування показує відповідь на прохання 3 березня 1924 р. Наркомюста і прокурора республіки М. Скрипника до ЦК КП(б)У надіслати копію постанови про виконання вищої міри покарання. Відповідь працівника секретаріату К. Каплана як резолюція червоним чорнилом на машинописному проханні з поміткою «секретно» дуже красномовна: «Із окремої папки постанови не надсилаються, а повідомляються усно»⁶. На документах 1925 р. і пізніших років надруковано типографським способом на бланках – «пильно таємно», «цілком таємно», «зовсім таємно».

Інтелігенція у цьому масиві документів займає помітне місце. Це пояснюється

2 Режим доступу: <http://istmat.info/node/47806>.

3 «З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ». 1995. № 1/2. С. 90-94; «З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ». 1997. № 1/2. С. 186-206.

4 Пиріг Р. Я. Документи «окремої папки» ЦК КП(б)У як історичне джерело // Український археографічний щорічник. 1999. Вип. 3-4. С. 331-343.

5 Киридон А. Документи «Окремої папки» ЦК КП(б)У як джерело з історії політики радянської влади щодо релігії і церкви // Студії з архівної справи та документознавства. - 2004. - Т. 11. - С. 150-157.

6 Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГОУ), Ф. 1, оп. 16, спр. 2. Арк. 12.

її великою роллю у переламний момент історії України у 1920 рр. а також тиском більшовицького режиму та намаганням взяти духовну сферу під тотальний контроль. Не вдаючись до тлумачення загально поняття інтелігенція, сфокусуємось на гуманітарній інтелігенції. Зупинимось на понятті гуманітарної інтелігенції як соціальної групи. Існує різний поділ інтелігенції на види. Ми розділення пропонуємо за об'єктом прикладення діяльності на технічну і гуманітарну. В. П. Коцур та О. І. Висовень у своїй монографії поділяють гуманітарну інтелігенцію на літературно-мистецьку, наукову, педагогічну¹. На нашу думку, до гуманітарної інтелігенції можна віднести тих, хто обрав об'єктом діяльності різні сфери інтелектуальної праці. Ділення на підгрупи може супроводжуватись і діленням за хронологічним принципом у середині спільнот.

Вважаємо діяльнісний, тобто за соціокультурною функцією, підхід поділу найбільш прийнятним для дослідження гуманітарної інтелігенції 1920 рр. Як приклад звернемо увагу на духовенство як її важливу частину. Зокрема, зважаючи на формально невисокий рівень освіти священників УАПЦ, багато з яких не мали вищої освіти, можна зазначити, що не дивлячись на це, вони виконували відповідну гуманітарну важливу соціокультурну функцію. Разом з тим, ускладнюється вивчення цієї гуманітарної інтелігенції із-за значної динаміки – у 1920 рр. приходить «нова інтелігенція». У цьому нашому дослідженні вносимо за дужки священників, оскільки вони мають власну специфіку та предмет дослідження.

Відразу зауважимо, що питання української інтелігенції потрапляли на аркуші «окремої папки», але також вони «ховались» в інших, часто обговорюваних проблемах – зокрема українських партій, еміграції, персоналій В. Винниченка, М. Грушевського, ВУАН та інших питаннях.

Українські політичні партії. Саме українські партії рекрутували до своїх лав значну частину національної інтелігенції і

1 Коцур В. П., Висовень О. І. Інтелігенція в культурно-освітньому розвитку УСРР (1920-ті – початок 1930-х рр.): історіографія. Переяслав-Хмельницький: [б.в.], 2004. с. 4.

формували «порядок денний» української революції. Але у 1920 рр. КП(б)У не могла відкрито проводити з ними політику «переможця» над «переможеними».

Зокрема, 12 жовтня 1923 р. на засіданні політбюро ЦК розглядалось питання політики КП(б)У щодо Української комуністичної партії (УКП), яка переважно складалась з національної інтелігенції. Зазначалось, що УКП притримувалась принципу безпосереднього входження в Комінтерн, незалежності України і примиралась з НЕПом. Вона більшовицькою верхівкою оцінювалась як «незначне угруповання, яке розкладається з середини фракціями як в наш бік так і в бік Винниченка». Тому робився висновок, що вона не є силою, з якою необхідно рахуватись: «Наша задача, продовжуючи політику ігнорування УКП як партії, по відношенню до окремих її членів вести політику залучення в практичну радянську роботу не форсуючи перехід окремих осіб в нашу партію»².

А вже через місяць, 13 листопада 1923 р. було прийнято ряд рішень по УКП: 1) відхилити пропозицію про спільну роботу з УКП; 2) визнати, що УКП підійшла до моменту, коли дійсно комуністичні елементи повинні порвати з націоналістичними; 3) взяти курс на самоліквідацію і входження в КП(б)У чи на розкол з тим, щоб відокремити комуністичні елементи від націоналістичних³. Згодом політбюро 13 квітня 1924 р. не дозволило друкувати програму УКП⁴. Тому легальне існування партії вважаємо номінальним.

Особливо цікавим є обговорення питання 28 лютого 1924 р. про розгляд справ «антирадянських» партій з ініціативи тогочасного наркома юстиції та прокурора республіки Миколи Скрипника. На цей запит політбюро відповіло відмовою і вважало недоцільним у судовому порядку розглядати ці справи. Те, що це питання не було до кінця вирішене, як і про «подвійну гру» вищого партійного керівництва республіки, свідчить особливо секретний лист В. Балицького першому секретарю

2 ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 16, спр. 1, арк. 2 2 зв.

3 Там само, арк. 8.

4 Там само, спр. 2, арк. 28.

КП(б)У Е. Квірінгу та заступнику голови ОДПУ СРСР В. Менжинському вже наступного дня 29 лютого 1924 р. У ньому йшлося про те, що до того часу над представниками антирадянських партій (меншовики, есери, анархісти та інші) не було гласних судових процесів, а їх висилали адміністративно в межах або за межі УСРР. Так лютого Центральна розпорядча нарада відклала справу висилки 18 київських меншовиків і вимагала гласного суду. Але, на думку голови ДПУ УСРР по секретно-агентурним причинам неможливо було проводити гласний процес. Дуже рідко при обшуках можна було знайти компроментуючий матеріал як речові докази для гласного суду. Ряд ліквідацій у середовищі цих партій посилив їх конспірацію. Література після прочитання відправляється у загальне сховище, яке знаходиться під агентурним спостереженням ГПУ і не могло бути швидко вилучено. Тому, в інтересах збереження агентури вважались гласні суди недоцільними. Також В. Балицький притримувався думки, що суди над членами цих партій перетворювались в суди над партією і потребували політичної підготовки. І на останок він повідомляв, що затримка з вирішенням висилки привела до того, що у Харкові зібралось 45 київських меншовиків, які чекали вирішення і посилено займалися з'ясуванням причин провалу і планували організувати стеження за агентурою. Тому і надалі просив засилати адміністративно, без суду¹.

18 липня 1924 р. політбюро санкціонувало арешти меншовиків, зокрема їх керівної верхівки. Операцію ГПУ на місцях погоджувала з партійними губкомами. Також було наказано дати директиву губкомам про видалення меншовиків із закладів і громадських організацій, які близько дотичні до робітничої маси – в першу чергу із кооперації, зокрема із посад, пов'язаних з роз'їздами – інструкторів тощо, працівників страхових кас, ЦСУ, Зовніштога².

Але стосовно УКП підхід був дещо іншим. Протокол №35 (п. 2, 10, 10 б) від 14 листопада 1924 р. зафіксував рішення

про недоцільність масових арештів укапістів. Резолюція політбюро про антирадянські угруповання, прийнята на згаданому засіданні передбачала менш рішучі, ніж до інших партій, дії до УКП, яка легально діяла. Це привело до її активізації на перевиборах у ради, намагання впливати на металістів і залізничників. Користуючись національними настроями мас вони вели, за формулюванням документу, виховання в «петлюрівсько-шовіністичному» дусі. У зв'язку з легальною діяльністю УКП, яка втім підривала політику більшовиків, планувалось провести кампанію у пресі компроментуючу компанію проти її «контрреволюційної» діяльності, зібрати через губкоми відповідні матеріали, посилити боротьбу губкомам, особливо у прикордонних районах³.

Окремо політбюро розглядало питання настроїв та ставлення до *інтелігенції*. З ініціативи ДПУ УСРР, її очільника Всеволода Балицького, 7 квітня 1924 р. в політбюро розглядалось питання «Про декларацію української інтелігенції», з якою та мала виступити за вказівкою партійного керівництва. З метою залучення більш широких кіл української інтелігенції, а також щоб запобігти можливості вимог її окремих представників, прийнято рішення про недоцільність відкритого «комуністичного» характеру декларації та вирішено не здійснювати у цьому зв'язку «нажимів» на середовище. Наскільки «багатожаровою» була ця політика, показує те, що партійна верхівка не тільки боялась спротиву інтелігенції «комунізації», а і з метою запобігання її єднанню вирішила ніяких з'їздів не проводити (очевидно це могло дати зворотній ефект) а для розколу в середовищі зважилась не чинити спротиву зібранням для підписання декларації на підтримку більшовицької влади.

Зауважимо, що на тому ж засіданні В. Балицький інформував про справи впливу на інтелігенцію у Галичині. Питання і рішення по ньому виглядало несподівано:

«а) Пропозицію Коновальця та ін. (гр. Петрушевича) про їх субсидіювання відхилили, але в цілях їх подальшого розкла-

1 ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 16, спр. 2, арк. 14, 16 16 зв.

2 Там само, арк. 56.

3 ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 16, спр. 2, арк. 131.

дання переговори під різними приводами відтягувати, запропонувати їм представити детальні відомості про те, що у них є.

б) Доручити Секретаріату виділити товариша для роботи в Галичині, погодивши його роботу з Комісією тов. Уншліхта»¹.

Такі рішення показують всю складність і «багатошаровість» публічної і непублічної частин політики керівництва більшовицького режиму. Лише зазначимо, що у Москві, на той час, один із організаторів радянських каральних органів Й. С. Уншліхт координував роботу військової розвідки та поширення дезінформації для іноземних урядів.

Знаковим було рішення 25 лютого 1926 р., коли керівний орган КП(б)У прийняв ухвалу про поживлення роботи комісії політбюро, створеної для постійного перегляду і аналізу зведень ДПУ, зокрема і у напрямку вивчення настроїв серед української інтелігенції. Також було вирішено активізувати роботу по залученню лівої її частини та розглянути це питання на найближчому засіданні політбюро про хід цієї роботи².

За три дні до цього 22 лютого спецкомісія (Н. Калюжний, А. Іванов, В. Балицький) ухвалила взяти курс на рішучу боротьбу з правими угрупованнями української інтелігенції. За місяць В. Балицькому пропонувалось подати доповідь про подальші заходи з розкладання правих груп в середовищі інтелігенції. А також доручено партійному апарату розробити заходи по виключенню із кооперативних центрів найбільш правих представників інтелігенції, антирадянськи налаштованих. Це рішення практично повторювало ухвали спецкомісії політбюро по зведенням ДПУ від 20 лютого 1926 р.³ Звертаємо увагу на основний тип заходів у боротьбі партійного керівництва з українською інтелігенцією – «розкладання», тобто часто негласні, оперативні і агентурні засоби з метою пересварити їх представників.

По доповіді одного з членів спецкомісії Н. М. Калюжного було прийнято постаново-

ву «Про настрої серед укр. інтелігенції». У ній передбачались заходи:

«1. Утвердити при ЦК групу з трьох товаришів, що була-би зв'язана з укр. інтелігенцією, розробляла необхідні заходи й проекти відносно неї й взагалі- постійно була-би інформована і вивчала питання, зв'язані з українською інтелігенцією.

2. Визнати необхідним висувати на державній, господарчій і культ. роботі більш активних і близьких до Радвлади представників укр. інтелігенції. Вищезазначеній групі ЦК доручити на протязі місяця подати інформацію про «групу 66» й близьких до неї осіб та проект «висунення» окремих осіб по роботі.

3. Скерувати громадську, літературну й т. інш. роботу радянської інтелігенції в напрямкові активнішої боротьби з правими націоналістичними течіями.

4. Доручити НКОсвіти провадити більш активну лінію по притягненню укр. інтелігенції й її росслоєння, використовуючи зокрема апарат ДВУ, Головна науки й т. інш.»⁴. Як бачимо заходи були вже різноманітнішими і у них повинні були бути задіяні некаральні радянські організації та органи управління. Адже завдяки одержавленню всіх сфер життя партійні органи могли через Державне видавництво України впливати на загальний дискурс в українській літературі і науці. А через Головне управління науковими установами – на кадровий склад, фінансовий стан наукових установ і, очевидно, малась на увазі ВУАН, значна частина співробітників якої була нелояльна до більшовицького режиму. Наскільки становища ВУАН розглядалось як політично важливе, показує те, що ДПУ, доповідаючи політбюро про політичний стан республіки завжди приділяла цьому увагу.

Ще одним дражливою подією для більшовицького режиму була справа про самогубство Данила Щербаківського та пов'язаний з ним виступ української інтелігенції. 8 липня 1927 р. політбюро КП(б)У розглядало це питання і прийняло ряд рішень:

1 Там само, арк. 26 26 зв.

2 ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 16, спр. 4, арк. 142.

3 ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 16, спр. 4, арк. 143-144.

4 ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 16, спр. 4, арк. 145.

«а) Погодитись з рішенням прокуратури про припинення судової справи.

б) Доручити т. Скрипнику на зборах наукових робітників виступити з освітленням справи зв'язаної з самогубством Щербаківського.

в) доручити Київському ОПК вжити заходів аби окрфілія Робітос вивела зі складу свого правління тов. Єфремова».

д) Наркомосу вжити заходів до впорядкування та поліпшення керівництва музейними справами на Україні». Це рішення спиралось на відповідне рішення Київського окрпарткому від 1 липня про лист 72 наукових робітників Києва, який трактувався як «політичний виступ»¹. Так ціною свого життя відомий музейник і пам'яткоохоронець Д. Щербаківський примусив партійних керівників все ж звернути увагу на стан музейної справи і свавільні дії керівництва провідних музеїв. А також бачимо, що судова і правоохоронна системи радянської держави були лише допоміжними механізмами партійної більшовицької диктатури.

26 червня 1928 р. в чергове політбюро розглядало питання про тактику по відношенню до української інтелігенції. За доповіддю Л. Кагановича про розмову з А. Кримським, М. Грушевським, О. Дорошкевичем прийнято рішення про створення комісії Л. Каганович, В. Чубаря, О. Шумського, Г. Гринька та В. Балицького по вивченню питання української інтелігенції та тактики по відношенню до ВУАН, М. Грушевського².

На засіданні політбюро 15 травня 1928 р. вже у період упокорення ВУАН, її кадрової перебудови, прийняло окрему постанову по доповіді керівника ДПУ В. Балицького про політичну ситуацію у республіці. Інтелігенції було присвячено кілька пунктів. Вказувалось, що у зв'язку з посиленням активності «ворожих інтелігентських груп», а також організаційним оформленням окремих угруповань в місті і селі (монархічні елементи, сіоністи,

українські націоналістичні контрреволюційні елементи) Державному політичному управлінню належало посилити боротьбу з цими групами, «проводячи при цьому необхідні арешти, попередньо повідомляючи в ЦК питання, які стосуються цілих груп». Належало негайно прийняти заходи по «завоюванню елементів, які коливаються, із тих інтелігентських груп шляхом посилення серйозної політичної роботи серед них з одночасним посиленням цієї політичної роботи серед всієї маси інтелігенції»³.

Політичні справи. Те, що у найважливіших питаннях український радянський субцентр був повністю контрольований більшовицьким урядом Москви свідчить процес «Київського центру дій». Його розглядаємо у контексті, оскільки по ньому проходили київські небільшовицькі діячі, зокрема і один з чільних представників української гуманітарної інтелігенції, не визнаний радянською владою обраний президент ВУАН Микола Прокопович Василенко. 13 квітня 1924 р. політбюро змушене було розглядати шифротелеграму ЦК РКП(б) від 9 квітня про цю справу. Доповідав перший секретар Е. Квірінг. І рішення, прийняті на засіданні не тільки підтверджують тезу про повну залежність харківського керівництва, а і показують його намагання «вловити» побажання «центру». У Москву доповідали, що виконання вироку про вищу міру покарання призупинено і надсилався запит «чи належить розглядати телеграму як директиву, що надалі ні один із місцевих судів не повинен виносити смертних вироків без попередньої санкції ЦК РКП, так як ніякої вказівки з цього приводу до цього часу зі сторони ЦК РКП зроблено не було»⁴. Залишило за дужками «незалежність» радянських судів, але зазначимо, що у згаданій цілком секретній шифротелеграмі секретаря ЦК РКП Й. Сталіна, яку мали вручити Е. Квірінгу, говорилося про «заміну» вищої міри покарання і недопустимість вирішення питань про смертну кару без санкції Москви⁵. Разом з тим це зупинило

1 ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 16, спр. 10, арк. 49-50; опубліковано: Історія Національної академії наук України. 1924-1928: Документи і матеріали. К., 1998, с.300.

2 Історія Національної академії наук України. 1924-1928: Документи і матеріали..., с. 471.

3 ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 16, спр. 13, арк. 9.

4 Там само, спр. 2, арк. 28.

5 Там само, арк. 29.

катастрофічний сценарій для Миколи Василенка. Але у союзного партійного керівництва не було позитивного ставлення до М. Василенка як представника колишньої української влади П. Скоропанського, просто на той час таке покарання вважали надмірним і таким, яке може викликати зворотню від очікуваної реакцію.

Ця справа мала продовження. На засіданні політбюро 3 жовтня 1924 р. розглядалась і була прийнята до виконання шифротелеграма секретаря ЦК РКП В. Молотова з Москви в Харків до ЦК КП(б) У 30 вересня 1924 р. Розшифровану копію було переслано всім губкомам. У ній визначався порядок винесення смертних вироків в УСРР: «Для неухильного керівництва і точного виконання надсилають наступну постанову ЦК РКП про порядок винесення смертних вироків по політичних справах: 1-ше встановити як правило попереднє повідомлення губернською і військовою прокуратурою про всі запропоновані до постановки процеси політичного характеру, по яким можливо і передбачається винесення вищої міри покарання – в центральну прокуратуру одночасно із затвердженням обвинувального висновку, але до відправлення в суд. 2-ге Зобов'язати центральну прокуратуру спільно з спеціально виділеним для цього членом ЦКК проглядати представлення місцевої прокуратури і доповідати на Політбюро»¹. Очевидно, що такий порядок забезпечував повну контрольованість наступних судових процесів.

Але українське партійне керівництво цим не обмежилось: постійно діяла спеціальна комісія по політичним справам під головуванням М. Скрипника, яка ретельно перевіряла і вирішувала справи такого спрямування. До того ж у 1925 р. політбюро прийняло рішення про те, що справи, які повинні попередньо розглядається комісією по політичним судовим справам і не тільки ті, які передбачені Гл. I. Особливої частини Кримінального кодексу, де і перелічувались такі злочини, але і інші, які мають політичне значення. Протоколи комісії підписувались головою і

1 ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 16, спр. 2, арк. 115.

секретарем та реалізовувались апаратом НКЮ через секретну частину. Найважливіші справи направлялись через ЦК КП(б) У на затвердження ЦК РКП, а рішення комісії у менш значних вважались остаточним². І архів «окремої папки» політбюро ЦК КП(б)У містить велику кількість документів, пов'язаних з роботою згаданої комісії М. Скрипника. І хоча вони стосуються всіх соціальних груп тогочасної УСРР, все ж вони дають змогу встановити яким чином відбувався політико-юридичний тиск на українську інтелігенцію.

Звісно, що і інші чільні представники української інтелігенції потрапляли на сторінки «окремої папки». Зокрема і *Михайло Грушевський*, як у контексті боротьби владних структур з ВУАН, так і у протистоянні з інтелігенцією загалом. Як слушно зауважував Джеймс Мейс, домінування боротьбистів у культурному будівництві УСРР та широка підтримка української культури у період українізації «змусили багатьох українських емігрантів переглянути правильність свого попереднього несприйняття радянського уряду в Україні». Нова прихильність до української культури контрастувала з антиукраїнською політикою Польщі і Румунії³.

Ми не розглядаємо питання повернення М. Грушевського в УСРР, а лише зосередимось на подальших подіях. Зазначимо, що 2 листопада 1923 р. політбюро ЦК КП(б)У ухвалило рішення не заперечувати проти в'їзду М. Грушевського та доручити Затонському «використовувати» його. А 10 листопада це рішення підтвердило і політбюро ЦК РКП(б)⁴. Вище вже згадували про засідання політбюро 26 червня 1925 р. коли було заслухано повідомлення Л. Кагановича про бесіду з представниками ВУАН з вивчення питання української інтелігенції, практики роботи партії щодо ВУАН і до М. Грушевського, а також залучення їх до роботи⁵. Як «залучали» видат-

2 Там само, спр. 3, арк. 14.

3 Мейс, Джеймс. Комунізм та дилеми національного визволення: Національний комунізм у радянській Україні, 1918–1933. К.: Комора, 2018. С. 149.

4 Шаповал Ю.І. Михайло Грушевський: еміграція й повернення в Україну (1919–1924 рр.) // УІЖ. 2016. №6. С. 22.

5 ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 16, спр. 3, арк. 57 зв.

ного історика показують наступні рішення політбюро. Так вище політичне керівництво УСРР намагалось використати відмову М. Грушевського від головування в комісії з допомоги жителям Західної України, які постраждали від повені і неврожаю. Частина української інтелігенції в УСРР намагалась організувати таку допомогу. Політбюро вирішило опублікувати цей факт відмови. Але водночас ДПУ мало «проводити подальше розслідування»¹.

Ім'я Михайла Грушевського також з'являється у матеріалах «окремої папки» у зв'язку з справами ВУАН. Прикметно, що питання ВУАН і М. Грушевського розглядалось 8 січня 1926 р. за повідомленням В. Балицького про політичне становище республіки. Тоді ж було ухвалено питання про ВУАН обговорити на спеціальній нараді, вибори у академії відкласти, як і вибори її президента. Також було доручено Власу Чубарю особисто керувати всіма питаннями, пов'язаними з Михайлом Грушевським і після «виявлення більшої ясності і чіткості лінії Грушевського» вирішити питання про президента ВУАН².

14 квітня 1926 р. політбюро вкотре розглядало питання про ВУАН (доповідав О. Шумський). Було прийнято кілька ухвал, але лише частина з них була реалізована. Так не була втілена ідея перейменувати ВУАН у Академію Всесоюзного значення (планувалось залишити її у віданні НКО). Також члени політбюро вважали можливим підтримати кандидатуру М. Грушевського в президенти академії. Поступово було реалізовано рішення про покращення матеріального становища академії та оплати її співробітників. На цьому позитивному фоні вирішено за необхідне організувати приїзд М. Калініна чи О. Рикова на зібрання академії, де мало було прийняте нове положення (статут – О. Б.) ВУАН. А Олександр Шумському було доручено скласти відповідну доповідну записку на основі обміну думками на засіданні політбюро³.

1 Там само, арк. 83.

2 ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 16, спр. 4, арк. 2; Історія Національної академії наук України. 1924-1928: Документи і матеріали..., с. 202-203.

3 Там само, спр. 5, арк. 9-9 зв.

Наскільки питання академічного середовища було важливим свідчить те, що 29 травня 1926 р. на закритому засіданні знову розглядалось питання про ВУАН. Саме політбюро, а не академія пропонувало висунути віце-президентом ВУАН О. Шліхтера, із залишенням його уповноваженим Наркомзакордсправ. Але завдяки спротиву академії віце-президентом він став тільки у 1931 р., втім у червні 1929 р. партійний функціонер був обраним дійсним членом ВУАН⁴.

На засіданні політбюро 11 червня 1926 р. розглядалось відразу два пов'язані питання: про статтю М. Грушевського (ухвалили передати для попереднього обговорення комісії в складі: В. Затонського, О. Шумського, М. Попова, А. Хвилі, М. Скрипника) та про перенесення пленума (спільного зібрання – О. Б.) ВУАН на осінь⁵.

На вересень 1926 р., очевидно, що «лінія Грушевського» була з'ясована. Політбюро розглядало питання майбутнього ювілею академіка у ключі його «деполітизації» та локалізації у Києві. 7 вересня 1926 р. В. Затонський і П. Любченко доповідали з цього питання та було прийнято рішення про зведення ювілею до «наукового» і у рамках Києва та ВУАН. Очевидно, що для контролю підготовки ювілею, визнано необхідним делегувати представників Головнауки і наукової секції Київського окружного відділу Союзу працівників освіти до підготовчого комітету ювілею. А також для надання «офіційності» ювілею було визнано можливим присутність на ювілеї представника Київського окрвиконкому. Комплексний підхід виявлявся і у тому, що найбільш детальний пункт постанови політбюро стосувався інформаційного супроводження події. Детально визначались основні тези спеціальної статті про політичну діяльність у журналі «Життя і Революція», яка мала бути написана «кимось із комуністів»⁶. Їх можна звести до наступних положень: наукова робота, заснована на дрібнобуржуазній ідеології, штовхнула його у політиці до краху; М. Грушевський зміг «знайти у собі силу зрозуміти те

4 Там само, арк. 64.

5 ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 16, спр. 5, арк. 80-81.

6 Там само, спр. 6, арк. 31.

нове, що дала пролетарська Револуція»; з метою ще більшого його протиставлення «відкрито ворожим нам націоналістам», кроки його у бік радянської влади; підкреслити, що не радянська влада прийшла до М. Грушевського, а він прийшов до неї, зійшовши зі своїх колишніх позицій. Одночасно у цьому ж журналі повинна була з'явитись стаття про наукову діяльність академіка і щоб вона мала марксистське «висвітлення». У період самого ювілею «визнали можливим» у центральній «Пролетарській правді» появу невеликої статті про Михайла Грушевського та звітної «замітки». А для слідкування за всіма питаннями, пов'язаними з ювілеєм, була створена спеціальна комісія у складі В. Затонського, Ф. Корнюшина, О. Шумського і П. Любченка¹.

Також у контексті ювілею історика 29 жовтня 1926 р. було повторно підняте питання про М. Грушевського як президента ВУАН. Після «проробки» комісією з українізації його планувалось винести для вирішення на найближчих засіданнях політбюро «у світлі нових фактів»². Очевидно мались на увазі події навколо підготовки і проведення ювілею М. Грушевського.

У той період приймались рішення, значна частина яких не була реалізована. Зокрема згідно протоколу закритого засідання політбюро 24 лютого 1927 р. прийнято рішення «предрешисть» висилку за кордон С. Єфремова і М. Могилянського. В. Балицькому було доручено розіслати відповідні матеріали членам політбюро з цього питання³.

Наступного разу питання президентства М. Грушевського в академії розглядалось 24 березня 1927 р. І було підтвержене попереднє рішення про підтримку цієї кандидатури і залишення А. Кримського у президії академії у якості секретаря чи заступника, очевидно для провокування подальшого протистояння між групами науковців, яке мало місце і попередні роки. Всі питання з керівництвом академії мали вирішити у травні-червні 1927 р. До виборів було визнано бажаним публічний

виступ Михайла Грушевського і було доручено це реалізувати Миколі Скрипнику. Визначальний для діяльності академії статут теж вирішено переглянути. Також М. Скрипник був відповідальним за кількісний і персональний склад представників НКО на зібраннях ВУАН, на яких будуть проводитись вибори президента⁴.

Інкони політбюро розглядало нагальні питання, пов'язані з Михайлом Грушевським. Так 17 червня 1927 р. заслухано повідомлення М. Скрипника і М. Левицького про помилково проведений у М. Грушевського обшук. І доручено В. Балицькому терміново з'ясувати питання і доповісти політбюро⁵.

Питання М. Грушевського, С. Єфремова, Д. Щербаківського та інших провідних гуманітаріїв України також часто розглядались у контексті *Всеукраїнської академії наук*. Академія, яка за загальним уявленням була «антикомуністичним островом» у «комуністичному морі», часто потрапляла на сторінки окремої папки політбюро. На закриті засідання політбюро 17 лютого 1928 р. М. Скрипник 16 лютого надіслав 12 примірників «Висновків і пропозицій комісії НКО по обслідуванню Всеукраїнської академії наук», як матеріал до доповіді на політбюро 17 лютого 1928 р. Цей документ (комісії для обслідування ВУАН Ю. І. Озерського) вже публікувався⁶ і неодноразово аналізувався дослідниками, тому ми зупинимось лише на пропозиціях у тій частині, яка стосується загалом системи відносин української гуманітарної інтелігенції і влади. Зазначимо, що документ має досить великий підрозділ «політичні висновки», що у принципі характеризує статус і значення ВУАН у очах керівництва більшовицького режиму. Академія у цій частині називається «притулком і осередком консолідації з одного боку, збанкрутованих соціально груп української буржуазно-націоналістичної інтелігенції /передовсім есерів/, з другого боку кадетсько-монархічних кіл російських та реакційних кол бувшої університетської професури». А «течія М. Грушев-

⁴ Там само, арк. 122.

⁵ ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 16, спр. 10, арк. 44.

⁶ Історія Національної академії наук України. 1924-1928 : Документи і матеріали..., с. 411-430.

¹ ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 16, спр. 6, арк. 32-32 зв.

² Там само, арк. 93.

³ Там само, спр. 8, арк. 105.

ського» названа «виявом демократичного і соціалістичного націоналізму». Дуже точно відображено у політичних висновках і протистояння груп Єфремова-Кримського і Грушевського-Тутківського та обмежений вплив НКО на академію¹. Листа до Сергія Єфремова з проханням знайти компроміс з М. Грушевським саме про цей конфлікт писав академік В. Перетц 27 листопада 1927 р. адже із цих суперечок могло вийти «щось далеко не корисне для такої поважної установи, якою повинна Академія наук»².

Пропозиції, вироблені комісією по обслідуванню ВУАН керівника Укрнауки Юрія Івановича Озерського, згодом репресованого у справі «Українського військового центру» і розстріляного у Сандармосі, зводились до заходів поліпшення керованості і радянзації академії. Зокрема припинення конфліктів у академічному середовищі, зменшення ролі Управи Президії ВУАН. НКО пропонувало негайно провести перевибори в академії (інструкцію мали виробляти поза межами ВУАН Укрнаука НКО), затвердити академіків, розробити положення і увести представників до Ради ВУАН, яка була передбачена радянським статутом академії, який ВУАН, фактично, не виконувала. Пропонувалось перерозподілити управлінський вплив і зосередити його в руках Ради ВУАН. Таким чином реформа ВУАН 1928 р. вказувала не лише недовіру до академії, а і привела до усунення з керівних посад науковців старої формації³. Водночас ці заходи, які були визначальними, поєднувались із пропозицією збільшення витрат на видавництво, будівництво, обладнання і лабораторії⁴. На момент подачі цих матеріалів до політбюро було вже вироблено і подано на розгляд «Інструкцію щодо перевиборів Президії ВУАН» та «Положення про роботу ВУАН»⁵.

1 ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 16, спр. 12, арк. 49-50.

2 Історія Національної академії наук України. 1924-1928 : Документи і матеріали..., с. 323-324.

3 Чорнодід Л. В. Партійно-державний вплив на академічну інтелігенцію у 20-30-ті рр. XX ст. // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Вип. XI. Серія: Історія: Збірник наукових праць. – Вінниця, 2006. с. 215.

4 ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 16, спр. 12, арк. 52-54.

5 Там само, арк. 55-59.

На закритому засіданні політбюро 21 квітня 1928 р. знову розглядалось питання ВУАН (доповідав П. Любченко). Було констатовано, що «організаційно-підготовча робота по переобранню Президії ВУАН» М. Скрипником виконана. Не заперечували члени політбюро і проти запропонованого складу Президії. Для кардинального вирішення питання керованості ВУАН доручено наркомуну освіти М. Скрипнику та П. Любченку, «намітити» 16 нових академіків, в тому числі і декількох комуністів. Планувалось у комплексі заходів готувати і «громадську думку про перевибори в Академії» (відповідало за це бюро Київського окружного партійного комітету. Попередні переговори з академіками доручалось вести Ю. Озерському, а остаточні – М. Скрипнику. А цьому ж засіданні політбюро позитивно віднеслось до кандидатур М. Грушевського, А. Кримського, Д. Багалія у Всесоюзну академію наук⁶.

Кадрові питання у ВУАН були у фокусі політбюро у той 1928 р., коли було упорядковано академію організаційно. Микола Скрипник 4 травня 1928 р. доповідав про поїздку в Київ. Він після відвідин ВУАН подав пропозиції, які були затверджені, про обрання Д. Заболотного президентом ВУАН і К. Воблого віце-президентом. А А. Кримського, обраного неодмінним секретарем – не затверджувати, доручивши НКО визначити формулювання причин його незатвердження. І це рішення виносилось на ЦК ВКП(б). Наскільки це було важливо для контролю академії свідчить і той факт, що НКО доручалось «негайно провести підготовчу роботу, прийнявши всі міри» до проведення кандидатури влади в секретаріат Академії. І, як завжди, до заходів підключалось ДПУ – доручалось каральному органу відновити справу С. Єфремова і після попередньої розробки доповісти політбюро про результати⁷.

Після кадрових змін у керівництві ВУАН 21 вересня 1928 р. політбюро розглянуло питання про Сергія Єфремова. У документі частина тексту закреслена. Але вона, на

6 ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 16, спр. 12, арк. 119; Історія Національної академії наук України. 1924-1928 : Документи і матеріали..., с. 451.

7 Там само, арк. 2-2 зв.

нашу думку, є важливою. Так викреслено, що стаття академіка С. Єфремова у львівській газеті «Діло» спрямована проти політики радянської України по відношенню до ВУАН та є «відкритим контрреволюційним виступом». У тексті залишилось рішення «підняти громадську думку проти контрреволюційної діяльності академіка ЄФРЕМОВА» а закреслено важливе твердження, як показує мету: «дискредитувати його в очах широких мас радянської інтелігенції». Очевидно, плануючи ці приховані форми боротьби з одним із провідників української інтелігенції, політбюро на той конкретний момент вважало відкриті дії ще не своєчасними. Тому було закреслено у документі текст про висилку С. Єфремова за межі України після кампанії проти нього, а залишено: «Питання про висилку вирішити додатково»¹.

9 січня 1929 р. знову розглядалось питання про ВУАН. Рішення продовжували лінію на дискредитацію попереднього керівництва ВУАН і зміцнення впливу новообраної Президії ВУАН. Вважали за необхідне проведення «громадської кампанії серед широких кіл інтелігенції з винесенням рядом наукових установ і зборами» рішень, які схвалювали постанову Президії ВУАН про засудження діяльності С. Єфремова. Окрема комісія (П. Любченко, М. Скрипник, А. Хвиля) мала скласти план проведення цієї кампанії. Підтримка президії ВУАН партійними і державними органами була не тільки у організованій кампанії, а і у прийнятті НКО до розгляду лише тих питань академії, як організаційного, так і фінансового характеру, які висувуються лише президією. І було прийняте знакове рішення про зміну лінії на негативну по відношенню до матеріальної підтримки М. Грушевського². Звертаємо увагу, що це відбулось не після святкування ювілею академіка у 1926 р., коли він показав свою не налаштованість на поступки владі, а вже після дискредитації його опонентів у ВУАН – А. Кримського, С. Єфремова. Тепер було зайвим для більшовицького режиму здійснювати політику «розділай і владарюй».

1 ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 16, спр. 13, арк. 75.

2 Там само, спр. 14, арк. 7.

Але і надалі політбюро КП(б)У визначало в таємний спосіб кадровий склад керівництва ВУАН. 22 листопада 1929 р. політбюро намітило наступну президію: Д. Заболотний – президент, К. Воблий – віце-президент, О. Шліхтер, О. Корчак-Чепурківський – секретар (у документі важлива вставка тексту: кандидатуру висунути умовно, в залежності від його позиції при обговоренні питання СВУ). А М. Скрипнику доручалось делікатні переговори з М. Грушевським про входження його членом президії Академії. У випадку його відмови, вирішено членом президії висунути М. Яворського. Для додаткового контролю створювалась партійна фракція в академії, а її бюро мало складатись з М. Скрипника, О. Шліхтера, В. Затонського. Прикметно, що на цьому політбюро вважало роботу комісії по ВУАН закінченою³.

Вплив радянських партійних органів на громадську думку щодо ВУАН виходив далеко за межі УСРР. Для цього мались розгалужена мережа інституцій і організацій. І це тема окремого дослідження. Ми лише зауважимо, що 3 січня 1930 р. політбюро ухвалило «дати директиву» радянським пресі у Польщі провести кампанію проти академіків К. Студинського, Ф. Колеси та В. Щурата за їх виступ у газеті «Діло» коли вони не протестували щодо умов польського уряду при поїздки їх в Україну⁴.

Таким чином можна зробити висновок, що документи «окремої папки» дають можливість зрозуміти основні цілі і методи політики більшовицького керівництва по відношенню до української гуманітарної інтелігенції у 1920 рр. У них можна побачити істинні мотиви дій політичних і державних органів щодо гуманітаріїв радянської України, які мали українське національне спрямування. Одним з основних об'єктів політичного впливу стала Всеукраїнська академія наук, яка залишалась центром інтелектуальної свободи і тому в умовах становлення тоталітарного ідеологічного режиму політичне керівництво ЦК

3 ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 16, спр. 14, арк. 126.

4 Там само, спр. 15, арк. 7.

КП(б)У використовувало організаційні (зміна законодавства, структури, керівництва), фінансові та персональні (розпалювання протиріч у академічному середовищі) засоби впливу на Академію. Також гуманітарії, які брали активну участь в українських політичних партіях стали об'єктом негласно-

го впливу партійних та каральних органів. М. Грушевський, як чільний представник політичного керівництва переможеної УНР і наукового середовища 1920 рр. активно використовувався у політичних цілях керівництвом УСРР під жорстким контролем більшовицького проводу Москви.

Ольга Грицюк,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ГРАФІТІ ЯК КУЛЬТУРНЕ ЯВИЩЕ СУЧАСНОСТІ

1. Поняття «графіті» та історія еволюції феномену

Для того, щоб ґрунтовніше розібратись із проблематикою, перш за все необхідно окреслити предмет дослідження, з'ясувати зміст та особливості поняття «графіті».

Варто почати із того, що суперечливість поняття «графіті» стосується не лише визначення його місця у системі культур, а й трактування, вимови, отже застосування терміну. Навіть сьогодні, коли правильність вживання того чи іншого поняття із легкістю можна звірити за словниками, зустрічаються випадки, коли в одному телесюжеті, говорячи про поняття графіті, журналісти вживають різні наголоси – на перший та другий склад.

Оскільки у даному дослідженні ми намагаємось дотримуватись основ академічності, зазначимо, що слово «графіті» походить з італійської мови та вживається із наголосом на другий склад¹. У той же час нерідко у широкому вжитку – у медіа та серед представників субкультури – зустрічаються інші варіанти вживання терміну. У якості синонімів на позначення вуличних настінних написів та малюнків засто-

суються такі поняття як настінне малярство або настінний живопис, вуличне мистецтво, стріт-арт, мурали. Забігаючи наперед, зазначимо, що поняття «графіті», «стріт-арт», «муралі» не є тотожними.

Вважаємо, що графіті є яскравим етнографічним явищем та культурно-мистецькою формою людської діяльності. З огляду на те, що настінний живопис представляє науковий інтерес не лише для етнологів, а й істориків, соціологів, антропологів та культурологів, філософів, лінгвістів та психологів, юристів та педагогів, можемо говорити про синкретизм явища та його різноплановий інформативний зміст.

Таким чином, графіті є предметом вивчення соціологів, а отже виявом діяльності молодіжних культур та явищем молодіжного світосприйняття та усвідомлення себе; психологів, а отже відображенням особистісних психологічних переживань; політологів та юристів, а отже способом вираження своїх громадянських ідей та політичних позицій, інструментом впливу та встановлення кордонів авторитету; лінгвістів, а отже популярним засобом комунікації та мистецтва слова; культурологів та мистецтвознавців, а отже способом втілення естетичних ідеалів; урбаністів, а отже інструментом втручання в міський простір та його гармонізації.

¹ Словник української мови: в 11 томах. Київ: Наукова думка, 1980. Т. 11. С. 677.

ЗМІСТ

STUDIUM EUROPY WSCHODNIEJ: DO 30-LECIA ISTNIENIA	3
--	---

ПОЛЬЩА-УКРАЇНА

<i>Ігор Срібняк</i> МІЖ СЛУЖБОЮ І ПОЛІТИКОЮ: ВІЙСЬКОВО-ФАХОВА ТА ГРОМАДСЬКО-ХАРИТАТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ МИКОЛИ ШАПОВАЛА У ТАБОРАХ ІНТЕРНОВАНИХ ВІЙСЬК УНР У ПОЛЬЩІ (1921 – квітень 1923 рр.).....	4
<i>Олена Гуменюк</i> УКРАЇНСЬКА СЕРЕДНЯ ОСВІТА ЗА КОРДОНОМ: ШКОЛА В ТАБОРІ ІНТЕРНОВАНИХ	18
<i>Любомир Губицький, Ганна Мельник</i> ПЕРСПЕКТИВИ ПАРТНЕРСТВА УКРАЇНИ ТА РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА: МИНУЛІ РАНИ І МАЙБУТНІ ЗЦІЛЕННЯ.....	25

ПОЛІТИКА ПАМ'ЯТІ

<i>Марина Палієнко</i> ПОЛЬСЬКИЙ МУЗЕЙ У РАППЕРСВІЛІ ЯК МІСЦЕ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ ТА ІНСТИТУЦІЙНИЙ ОСЕРЕДОК ПОЛОНІКИ У ШВЕЙЦАРІЇ (ДО 150-РІЧЧЯ ДІЯЛЬНОСТІ).....	35
<i>Лобко Оксана</i> ДОЛЯ ІСТОРИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ З НЕМИРІВСЬКОГО ПАЛАЦУ МАРІЇ ЩЕРБАТОВОЇ ПІСЛЯ 1917 Р. У ЗАПИСКАХ СУЧАСНИКІВ. РОЛЬ ФЕДОРА ЕРНСТА У ЗБЕРЕЖЕННІ НАЦІОНАЛЬНОГО СПАДКУ УКРАЇНИ	42
<i>Олександр Дуднік</i> ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ (НА ПРИКЛАДІ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ПОДІЙ І ВІШАНУВАННЯ ДІЯЧІВ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 РР.).....	52
<i>Андрій Кудряченко, Вікторія Солошенко</i> НІМЕЧЧИНА І АВСТРІЯ ПОВОЄННИХ ДЕСЯТИЛІТЬ ТА ЗАХИСТ НИМИ НАЦІОНАЛЬНИХ УЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ	70
<i>Anton Protsiuk</i> EVOLUTION OF HOLOCAUST MEMORY IN EUROPE: COMPARATIVE ANALYSIS OF WESTERN AND EASTERN EUROPE	81

СОЦІУМ

<i>Володимир Розумюк, Ярослав Фоцан</i> ТЕОРЕТИЧНА РЕФЛЕКСІЯ СОЦІАЛЬНОГО КОНФЛІКТУ: ІСТОРІЯ, СОЦІОЛОГІЯ, ПОЛІТОЛОГІЯ	89
<i>Віктор Горобець</i> «ПО АТТЕСТАТАМ ГОСПОДИНА ГЕНЕРАЛА ФЕЛЬТМАРШАЛА И КАВАЛЕРА». РЕКОМЕНДАЦІЙНІ ЛИСТИ ЦАРЕДВОРЦІВ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ЯК ПІДСТАВА ДЛЯ ОБРАННЯ НА СОТНИЦТВО В ГЕТЬМАНАТІ	96
<i>Любомир Губицький</i> СПОЖИВЧІ ЗАПИТИ ДЕРЖАВИ І СУСПІЛЬСТВА В ЛІСОТОРГОВЕЛЬНІЙ ГАЛУЗІ КИЇВСЬКОЇ ГУБЕРНІ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ.....	105
<i>Анатолій Савчук</i> ДОСВІД ПІДГОТОВКИ РЕФОРМ У РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ НА ПРИКЛАДІ ГОЛОВНОГО КОМІТЕТУ В СЕЛЯНСЬКІЙ СПРАВІ	113
<i>Мілана Срібняк</i> ОСНОВНІ ГРУПИ ДЖЕРЕЛ З ІСТОРІЇ РЕПАТРІАЦІЇ ПОЛОНЕНИХ ПІСЛЯ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ	127
<i>Олександр Бонь</i> УКРАЇНСЬКА ГУМАНІТАРНА ІНТЕЛІГЕНЦІЯ В «ОКРЕМІЙ ПАПЦІ» ПОЛІТБЮРО ЦК КП(б)У В 1920-х РОКАХ	134
<i>Ольга Грицюк</i> ГРАФІТІ ЯК КУЛЬТУРНЕ ЯВИЩЕ СУЧАСНОСТІ	144

ІСТОРІЯ ЦЕРКВИ

<i>Галина Саган, Олександр Саган</i> КИЇВСЬКІ СИНАГОГИ В СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ ЄВРЕЙСЬКОЇ ГРОМАДИ МІСТА: ІСТОРІЯ ТА СЬОГОДЕННЯ	167
--	-----

<i>Юрій Стецик, Ігор Кривошея</i> НАСЕЛЬНИКИ УМАНСЬКОГО МОНАСТИРЯ В УМОВАХ РЕОРГАНІЗАЦІЇ СВЯТОПОКРОВСЬКОЇ ПРОВІНЦІЇ ЧИНУ СВЯТОГО ВАСИЛІЯ ВЕЛИКОГО (1780–1790 рр.).....	183
<i>Геннадій Надтока, Інна Горпинченко</i> КУЛЬТУРНИЦЬКИЙ АСПЕКТ СУСПІЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВОСЛАВНОГО ДУХОВЕНСТВА В УКРАЇНІ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ	199

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

<i>Сергій Голованов</i> ФОРМУВАННЯ ГРЕЦЬКОГО ЕТНОСУ ТА ДЕРЖАВИ НА БАЛКАНСЬКОМУ ПІВОСТРОВІ В III-I ТИС. ДО Н.Е.	208
<i>Ярослав Попенко</i> ОФОРМЛЕННЯ ПІВНІЧНО-СХІДНОГО КОРДОНУ КОРОЛІВСТВА РУМУНІЯ В ПЕРІОД СТАНОВЛЕННЯ ВЕРСАЛЬСЬКОЇ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН: ПЕРЕДУМОВИ, ХІД ТА ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ НАСЛІДКИ.....	216

ПОЛОН

<i>Тетяна Мінаєва, Андрій Мінаєв</i> «ПОТЯГНУЛИСЯ ОДИН ЗА ОДНИМ ДНІ... НУДНІ, БЕЗЗМІСТОВНІ, ТАКОЮ МІРОЮ, ЩО МИ З ТРУДНОЦАМИ РОЗРІЗНЯЛИ ВЧОРА І СЬОГОДНЬ»: ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ ПОЛОНЕНИХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ РОСІЙСЬКОЇ АРМІЇ В ТАБОРАХ АВСТРО-УГОРЩИНИ ТА НІМЕЧЧИНИ В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ.....	243
<i>Ігор Срібняк, Мілана Срібняк</i> КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКИЙ ПРОСТІР ПОЛОНЕНИХ ВОЯКІВ-УКРАЇНЦІВ У ТАБОРІ ФРАЙШТАДТ (АВСТРО-УГОРЩИНА) у 1915–1918 рр.	258
<i>Wiktor Weglewicz</i> РОЗЧАТКИ JENIECTWA UKRAIŃSKIEGO W POLSCE (listopad – grudzień 1918 r.)	270

УКРАЇНСЬКА ЕМІГРАЦІЯ

<i>Яна Мартьянова</i> УКРАИНСКАЯ ЭМИГРАЦИЯ В ЧЕХОСЛОВАКИИ, 1919–1939 гг. (ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЙ ОБЗОР)	279
<i>Василь Яблонський</i> ІДЕОЛОГІЯ ВІДНОВЛЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ УРЯДОМ У ВИГНАННІ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД (1921–1939 рр.)	284
<i>Наталія Сидоренко</i> З КОМПАСОМ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕЇ В ЄВРОПІ	298

ГЕНДЕРНІ СТУДІЇ

<i>Євген Нахлік</i> ФРАНКІВ ПЕРЕКЛАД «АННИ РУСИНКИ»	307
<i>Оксана Драч</i> СОЦІАЛЬНИЙ ВИМІР ЖІНОЧОЇ ОСВІТИ (КІНЕЦЬ XIX – ПОЧАТОК XX ст.): АСПЕКТ ДОСТУПНОСТІ	313
<i>Світлана Савченко</i> БІОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ У НАУКОВОМУ ДОРОВКУ ОЛЕНИ АПАНОВИЧ.....	325

АНТРОПОЛОГІЯ

<i>Андрій Темченко</i> СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ КОДИ КІСТЯКА ЛЮДИНИ В СЛОВ'ЯНСЬКІЙ МІФОЛОГІЧНІЙ КАРТИНІ СВІТУ	332
<i>Ігор Срібняк</i> ДО ПОЧАТКІВ УКРАЇНСЬКОГО ВІЙСЬКОВОГО РУХУ НОВІТНЬОЇ ДОБИ: СПРОЖУПАННА ДІВІЗІЯ (ФРАЙШТАДТ – ВОЛОДИМИР-ВОЛИНСЬКИЙ), лютий – серпень 1918 р.....	341

Wydawnictwo
«Centrum naukowo-wydawniczy im. O.Pritsaka»
(vsesvit963@gmail.com)

prowadzi sprzedaż wysyłkową książek

Ihor Sribniak, *Ukraińska Tuchola* (2017)
<http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/18844>

Ihor Sribniak, *Ukraiński Aleksandrów* (2018)
<http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/24208>

Ihor Sribniak, *Ukraiński Łańcut* (2018)
<http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/24320>

które zostały opublikowane w ramach projektu wydawniczego

«ENCYKLOPEDIA JENIECTWA»

Celem projektu jest rekonstrukcja warunków bytowych,
morale i stanu psychicznego, życia codziennego,
działalności kulturalnej i edukacyjnej oraz politycznej wśród
internowanych żołnierzy ukraińskich w Polsce (1920–1924)

**Człowiek, etnos, naród w historii świata –
procesy państwowotwórcze na obszarze europejskim
(od starożytności po współczesność)**

Monografia zbiorowa

przygotowana z okazji 30-lecia działalności Studium Europy Wschodniej
Uniwersytetu Warszawskiego Warszawa-Paryż, 2020

Z tyłu okładki:

zdjęcie z góry – Hetman Iwan Wyhowski

zdjęcie od dołu – podczas wręczania Nagrody im. Iwana Wyhowskiego 22 maja 2017 r.
(Warszawa, Pałac Kazimierzowski)

ISBN 978-83-652734-0-1

© Copyright by
Międzynarodowe Konsorcjum Naukowo-Edukacyjne im. Luciena Febvra, 2020

STUDIUM EUROPY WSCHODNIEJ

Uniwersytetu Warszawskiego:

Szkoły

- ◆ Wschodnia Szkoła Letnia (od 1992 r.) ◆ Szkoła Polsko-Rosyjska (od 2007 r.);
- ◆ Szkoła Polsko-Białoruska (od 2007 r.); ◆ Wschodnia Szkoła Zimowa (od 2017 r.)

Programy edukacyjne:

- ◆ magisterskie «Specjalistyczne Studia Wschodnie»
(«Podyplomowe Studia Wschodnie») (od 1998 r.)
- ◆ magisterskie «Studia Wschodnie» na Ukrainie (od 2011 r.)
- ◆ licencjackie «Studia Wschodnie» (od 2012 r.)

Czasopisma:

«Obóz», «Przegląd Wschodni», «Nowy Prometeusz», «Pro Georgia»,
«BIS – Biuletyn Informacyjny Studium»

Koordynator programów stypendialnych:

Stypendia Wschodnie; Program Stypendialny im. Lane Kirklanda
Stypendium im. Krzysztofa Skubiszewskiego
Program Stypendialny Rządu RP im. Konstantego Kalinowskiego
Program Stypendialny Rządu RP dla Młodych Naukowców

Nagrody:

Nagroda Przeglądu Wschodniego; Nagroda im. Tytusa Filipowicza;
Nagroda im. Juliusza Bardacha; Nagroda im. Lwa Sapiehy

Nagroda im. Iwana Wyhowskiego (pod honorowym patronatem Prezydenta RP) ma na celu honorowanie zasług obywateli Ukrainy w rozwoju nauki, kultury i życia publicznego, w kształtowaniu i rozwoju społeczeństwa obywatelskiego na Ukrainie oraz budowaniu demokratycznej Ukrainy – skierowanej ku Europie, uwzględniającej najlepsze tradycje dawnej Rzeczypospolitej oraz historyczne, współczesne i przyszłe związki Ukrainy z Polską i Europą.

